

DIN ISTORIA ARHIVELOR DIN ROMÂNIA

Redescoperirea unor documente moldovenești din secolele XV—XVII

AUREL DECEI

În toamna anului 1686, după cum se știe, odată cu retragerea din fața turcilor a armatelor poloneze, în frunte cu regele Jan al III-lea Sobieski, a plecat în țară străină și mitropolitul Moldovei Dosoftei, care se afla în a doua păstorire a sa asupra bisericii țării și a fost una dintre cele mai de seamă personalități ale literaturii noastre vechi și ale culturii românești.

Cronicarul moldovean Neculce ne-a transmis cu aceste cuvinte evenimentul: „Atunci au luat craiul și pe Dosofteiu mitropolitul din Iași cu toate odoarele și veșmintele sfintei mitropolii, și au luat și moaștele sfintului Ioan Novii ce au fost la Suceava, care au fost adus ceaste sfinte moaște din Țara Turcească Alexandru Vodă cel mare și bun; și le-au dus acele sfinte moaște, împreună cu Dosofteiu mitropolitul în Țara Leșească, la un târg al craiului Sobiețki anume Jolofa¹, de stau acolo și pînă în ziua de astăzi², și Dosofteiu mitropolitul încă acolo au murit”³.

S-a discutat mult asupra plecării mitropolitului ortodox al Moldovei, împreună cu cîțiva subalterni ai săi, în țara de la nord, care era catolică. Argumentele invocate, bazate pe mărturiile contemporane sau posterioare, au făcut posibil să se susțină cu de-a sila de Sobieski, precum și teza că a plecat de bunăvoie. Noi nu zăbovim să decidem asupra acestui punct, care este contingent pentru studiul nostru.

Ceea ce ne interesează acum și aici este faptul că ierarhul suprem al țării a luat cu sine și a dus în Polonia, pe lângă lucrurile citate, un număr considerabil de documente istorice. Nici Neculce și nici, concomitent, Nicolae Costin, nu însăilează acest detaliu, hrisoavele mitropoliei avînd probabil o importanță secundară în ochii contemporanilor și chiar ai cronicarilor, în comparație cu celelalte bunuri ale bisericii moldovenești. Nici Dosoftei însuși nu menționează transferul de documente, în scrisoarea sa de la 23 noiembrie 1688 din Stryj, unde i se fixase reședința de către regele Poloniei, adresată țărilor Rusiei pentru ajutor, căci nu arată decît că e „depărtat de țara mea cu sfîntul Ioan marele mucenic a lui Hristos și cu toată comoara bisericească

¹ Este orașelul Zólkiew, la răsărit de Liow (Lwów, Lemberg).

² Adică pînă în timpul cînd scria Neculce, la începutul secolului al XVIII-lea.

³ Ion Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ed. Iorgu Iordan, București, 1958, p. 175. Pasajul este citat în întregime de Ion Bîanu, *Dosofteiu mitropolitul Moldovei (1670—1686)*, în „Revista nouă”, I, 1888, p. 262.

a sfintei noastre mitropolii a Sucevei"⁴. De asemenea, după moartea lui, întâmplată la 13 decembrie 1694 la Zolkiew⁵, călugărul Adrian, plecat o dată cu Dosoftei, în scrisoarea sa către hatmanul Mazeppa din decembrie 1700, face uz numai de argumentul moaștelor sfintului, ca să reușească să obțină milă materială de la ortodocșii din răsărit.

Existența documentelor moldovenesti scoase din Moldova și depozitate la Zolkiew în Galiția polonă, împreună cu celelalte lucruri sacre, este confirmată însă în scrisoarea ieromonahului Isaia, egumenul mănăstirii Schitul cel Mare din Galiția — înființată de doamna lui Ieremia Movilă, Elisaveta — în care-i răspunde la 12 decembrie 1749, mitropolitul Nichifor al Moldovei la Iași, spunându-o cum au căutat cei trei frați trimiși anume de el la Liov și au găsit cinci zapise scrise de Dosoftei despre lucrurile duse de el în Polonia, și continuă astfel: „Iar acei frați s-au încredințat de oarecare boier, dintr-ai noștri prieten, spuiind de aceasta că în târgul Jolfei, în cetatea crăiască să află un săculțeț, care este cu hîrtii și scrisori de toate îndreptările și urice cu peceți domnești, unde și frații noștri s-au dus, dar n-au fost slobod să le vadă pe acele scrisori, și s-au rugat cu namata (?) ca să le arate fraților noștri aceste scrisori, care sînt pentru vînzarea moșiilor Suceviței și sînt prăpădite acele urice. Și au auzit de oamenii noștri cum că se află acolo, în cetatea Jolfa, și n-au vrut să le arate fraților noștri”⁶. Mai tîrziu, la 5 decembrie 1769, pe cînd Moldova era încă neciuntită dinspre miazănoapte, dar cînd în urma unui nou război ruso-turc purtat pe trupul ei, mitropolitul în funcție al Moldovei se adresează țarinei Ecaterina a II-a, deoarece „a voit dumnezeiasca pronie prin negrăita sa milostivire a fi noi sub oblăduirea cea prea blagocestivă și prea dreaptă monarhicească apărare a prea puternicei Măriei Voastre” și îi cere reîntoarcerea moaștelor sfintului Moldovei, „cum și toate odoarele sfintei mitropolii și scrisorile moșiilor, din care pricină a rămas sfînta mitropolie la multă lipsă și neavînd dovadă scrisorile, s-au păgubit de cea mai multă parte a moșiilor sale”⁷.

Intervențiile mitropoliei din Moldova făcute pentru a recupera hrisoavele moldovenesti s-au izbit nu de un refuz net din partea polonezilor de a le restitui celor în drept, ci de urzeala manevrelor evazive în vederea menținerii în Polonia a lucrurilor duse acolo de însuși capul bisericii.

Problema aceasta de drept internațional a fost soluționată, după o trecere de timp, de către austrieci, în cadrul statului lor propriu. În anul 1772, printr-un act imperialist, Polonia este împărțită între Rusia, Prusia și Austria, pentru prima oară. Austria a anexat Galiției, cu toate șiroaiele de lacrimi ce le varsă împărăteasa Maria Tereza pentru „sărmanii polonez”. La trei ani după aceea, cu toată criza de conștiință a împărătesei exprimată în scrisorile sale, Austria rupe și din trupul Moldovei o parte importantă, pe care o va numi și de atunci încoace se numește Bucovina. Acı se găsea în vremea aceea o episcopie al cărei titular purta tot numele de Dosoftei și își

⁴ Silviu Dragomir, *Contribuții privitoare la relațiile bisericii românești cu Rusia în veacul XVII*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice”, seria II, tom XXXIV (1912), p. 139 (originalul rusesc) și 140 (traducerea românească).

⁵ Idem, *Cînd și unde a murit mitropolitul Dosoftei?*, în „Convorbiri literare”, XVI (1911), p. 1134.

⁶ Constantin Erbiceanu, *Istoria mitropoliei Moldaviei și Sucevi și a catedralei mitropolitane din Iași*, București, 1888, p. 17.

⁷ Ștefan Dinulescu, *Vieța și scrierile lui Dositeiu mitropolitul Moldovei*, în „Candela”, IV, Cernăuți, 1885, p. 477—479.

avea reședința la Rădăuți. Animați de spiritul sistematic și sistematizator germanic, austriecii încep curînd să organizeze și să reorganizeze noua provincie și pe plan bisericesc, ceea ce privea și moșiile. Tendința lor era să detașeze episcopia românească ortodoxă din Bucovina de ierarhia moldovenească. Dat fiind că — așa cum istoria statornicise — mitropolia Moldovei, aduna la Iași dar odinioară tronînd la Suceava, avea posesiuni de tot felul în cuprinsul „Țării Fagilor”, iar episcopia de aci aveam la rîndul ei, asemenea posesiuni în Moldova extraaustriacă, s-a pus problema juridică a proprietății legale a acestor terenuri, care trebuia rezolvate de autoritățile austriece întemeindu-se pe cît era posibil pe documente istorice.

În aceste împrejurări încep să reapară documentele moldovenești, care, mereu reclamate, erau considerate pierdute. Administrația austriacă a Bucovinei, care se distingea prin birocratism, a alcătuit, în vederea scopului ce și l-a propus, o serie de dosare cu rapoarte, note, răspunsuri, expertize, elaborate etc., care se întemeiau pe materialul documentar istoric al Moldovei referitor la Bucovina. Aceste dosare și eo ipso documentele moldovenești aferente, au ajuns pe urmă la Viena, unde nu au fost cercetate de învățații români și nici de austrieci, ci au zăcut în arhiva Consiliului Aulic de Război (Hof Kriegs Rath). Aici fuseseră duse tot pe calea legală, ierarhică, deoarece Bucovina, la începutul stăpînirii habsburgice, era administrată de guvernatori militari, în subordinea Consiliului Aulic de Război — așa cum au fost la început și Transilvania, după anul 1699, și Banatul, după anul 1718 —, iar de la Viena, tot prin logica istoriei, au fost aduse în sfîrșit și depozitate la Direcția Generală a Arhivelor Statului de la București. Căci, după cum se știe, prin tratatul de pace de la Saint Germain, din 1918, Austria se obliga să cedeze României materialul arhivistic privitor la teritoriile românești stăpînite de ea în trecut. Pe temeiul acestui drept s-au întors înapoi în țara noastră, împreună cu alte materiale arhivistice create de austrieci pe pămînt românesc, un anumit număr de documente moldovenești, dintre cele duse afară de mitropolitul Dosoftei, precum și altele, care erau în legătură cu chestiunea bunurilor bisericești amintite. Nu toate hrisoavele duse în anul 1686 în Polonia s-au reintors acasă; o parte din ele nu se găsesc în pachetele vinezobucovinene ajunse și păstrate astăzi la Arhivele Statului. Iar cele ce s-au întors, fie în întregime, fie sub formă de regeste, nu mai sînt în limbile originale, slavonă sau română, ci sînt în traduceri sau rezumate făcute în limba germană.

Ocupîndu-ne cu inventarierea acestor materiale aduse de la Viena la București încă din anii 1922—1924, dar rămase neatînse, am ajuns să identificăm o parte din documentele dosofteiene socotite pierdute și să prezentăm acum aici rezultatele ce se desprind din această operațiune. Primul act, în legătură cu lucrările comisiei austriece, constituită ca să determine dreptul de proprietate asupra bunurilor preoțești și seculare („geistliche und weltliche”), care se află dincoace și dincolo de „Cordon”, adică de granița Bucovinei trasată de austrieci, datează de la 30 martie 1781⁸. Însă comisia aceasta de la Cernăuți, de sub conducerea colonelului Metzger, a avut un obiectiv limitat: s-a ocupat numai de posesiunile mănăstirii Putna, trecută de acum sub pajura bicefală habsburgică, ale mănăstirii Bîrnova de lîngă Iași, și ale

⁸ Arh. St. Buc., fond Consiliul Aulic de Război Bucovina, XIII/62

fraților Stroiescu din satul Jubraneț, care cu toatele se aflau fie în provincia de sub administrația austriacă, fie în Moldova extra-austriacă. La 21 august același an, comisia redactează un „protocol” asupra chestiunilor ridicate de situația aceasta de reciprocitate juridică⁹.

La „protocol” se anexează, în traducere germană, șapte documente privind posesiunile în cauză. Documentele acestea, redat integral, se eșalonează în timp începând din secolul al XV-lea pînă în secolul al XVIII-lea. Două dintre aceste documente sînt emise de Ștefan cel Mare. Iată fișa celui dintîi: „1490/6998 martie 13, Suceava. Ștefan vv. Moldovei întărește dania ce o făcuse, la cererea mitropolitului din Suceava, mănăstirii Putna, al cărei egumen (Vorsteher) este preotul Paisiei, constînd din satele Vicovul de Jos, Maneuți, Voitina, Dernauca, Balcăuți, Greci, Boloșan, Cosmina, Cliscăuți, Ostrița, Climouți, Prătăuți, Măscătești, Vișșan, Balașinești, și Vicovul de Sus, și hotărăște ca aceste sate cu preoții lor să facă ascultare mănăstirii Putna, dîndu-i dările (Abgaben) cuvenite, fără ca altcineva să se amestece în această treabă, și-i întărește și posesiunea braniștei pe care este așezată mănăstirea, indicîndu-i și hotarele, Credința voievodului și a fiilor săi Alexandru, Bogdan și Vlad¹⁰ și a boierilor. A poruncit să scrie logofătului Tăutul (Theoftul); a scris Toader”¹¹.

Al treilea document din acest grup este emis tot de un Ștefan, voievod al Moldovei, privește tot mănăstirea Putna, însă este întrerupt brusc, a neterminat și deci nedatat. Celelalte sînt: de la 1641, septembrie 9, Voroneț, dat de ieromonahul Nicolae, egumenul mănăstirii, pentru o vînzare de seliște lui Lupul Stroiescu; de la 1643, februarie 20, f. 1, de la Vasilie (Lupul) voievodul Moldovei, întărindu-i lui Lupul Stroiescu proprietatea asupra satului său Jubraneț; de la 1647, aprilie 15, Iași, prin care Vasilie (Lupul), voievodul Moldovei, împreună cu mitropolitul Varlaam, întărește mănăstirii Putna posesiunile menționate mai sus; iar ultimul este emis de Grigore Ghica, voievodul Moldovei, la 2 aprilie 1741, la Iași, pentru posesiunile mănăstirii Bîrnova din ținutul Cernăuților¹².

Aceste șapte documente nu fac aparte din grămada hrisoavelor duse de mitropolitul Dosoftei în Polonia. Numele și fapta lui nu sînt încă menționate în contextul acestei cauze juridice, examinată de comisia austriacă prezidată de colonelul Metzger, cu probe arhivale la mînă. În cazul acesta, firește, sîntem îndemnați să presupunem că acest mănunchi de documente din stocul acelor aduse de la Viena, sînt cunoscute istoriografiei noastre. Într-adevăr, cele două, fiind ale lui Ștefan cel Mare, nu sînt inedite. Primul, din anul 1490, a fost publicat, tot în traducere germană, însă alta decît aceea din scriptele Consiliului Aulic de Război, de către Wickenhauser, cunoscutul cercetător al trecutului Bucovinei românești, încă în anul 1886, după originalul care se păstrează în arhiva mănăstirii Putna¹³. Originalul însuși a fost apoi publicat de slavistul și istoricul Ioan Bogdan, în marea sa colecție, împreună cu o traducere și exegeze paleografice, istorice, geografice și altele,

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem, XIII/63.

¹¹ Traducerea germană face, în felul acesta, trei nume pentru trei fii ai lui Ștefan cel Mare, însă se știe peremptoriu că erau doi, dintre care al doilea purta două nume (Bogdan-Vlad). Vezi Ioan Bogdan, Documentele lui Ștefan cel Mare, vol. II, București, 1913, p. 38.

¹² Arh. St. Buc., fond Consiliul Aulic de Război Bucovina, XIII/67.

¹³ Fr. A. Wickenhauser, Geschichte der Klöster Woronetz und Putna, Czernowitz, 1886, p. 34.

sub data de 15 martie ¹⁴, nu 13, cum se găsește, greșit, fără îndoială, în copia adusă de la Consiliul Aulic de Război. La fel și al doilea document, de la Ștefan cel Mare, din 17 noiembrie 1502, Suceava, a fost publicat integral în traducere germană după originalul păstrat în mănăstirea Putna, de același Wickenhauser, în aceeași lucrare. O altă traducere germană, făcută de locotenentul Lopeisky, se afla în arhiva zisă „Tabula” de la Cernăuți și un rezumat al acestora a fost tipărit de D. Dan (cu anul greșit 1520, în loc de 1502) ¹⁵. Apoi textul original slavon al acestui document a fost publicat în întregime de Ioan Bogdan, în colecția amintită, de astădată fără traducere românească ¹⁶. Pentru celelalte cinci documente din acest grup nu am întreprins — în vederea prezentei comunicări — o urmărire a lor, a fiecăruia, ca să stabilim dacă ele sînt sau nu cunoscute și publicate. Această operațiune o vom duce la bun sfîrșit și pentru celelalte documente, adică pentru acelea din grupul dosofteian, care urmează mai jos, în vederea publicării lor.

În legătură cu lucrările comisiei Metzger, constatăm că „protocolul” amintit, laolaltă cu anexele documentare, sînt trimise de către guvernatorul Bucovinei — domnul țării (*Landesherr*) general-maior baron von Enzenberg, la Viena, președintelui Consiliului Aulic de Război, graful von Hadik. Această supremă autoritate militară de la Curtea Austriei răspunde printr-o notă datată la 24 decembrie 1782, trimisă lui Enzenberg, precum și Comandantului General al Galiției la Lemberg (de care ținea atunci și Bucovina) feldmareșallocotenentul Wilhelm Freyherr (adică baron) von Schröder, în care apreciază că lucrările comisiei Metzger s-au desfășurat în bune condiții și că protocolul și tabelul anexe ale comisiei au fost bine alcătuite ¹⁷.

Între timp, ca urmare a acestor cercetări și a vinătoarei după documentație, pentru susținerea „legală” a individualității acestei noi provincii boțezată de la Viena „Land Buccowina”, autoritățile austriece au ajuns să aibă cunoștința de transferul de documente moldovenești în Polonia, la 1866, și de depozitarea lor la mănăstirea principilor polonezi Radziwill, în provincia Galiția, integrată ca și provincia românească în sistemul statal habsburgic. Depistarea acestui „fond Dosoftei” și aducerea lui la Cernăuți (Czernowitz), unde austriecii au fixat capitala noii provincii, s-au desfășurat între decembrie 1782 și sfîrșitul anului 1783, adică timp de un an de zile.

Comandantul general al Bucovinei, general-maior baron von Enzenberg, i-a însărcinat pe doi subalterni ai săi cu examinarea prețioaselor documente; pe căpitanul de cavalerie (*Rittmeister*) Johann Pitzelli, un militar de carieră și italian de origine, și pe *Lieutenant Auditor-ul* (adică procuror militar adjunct) Harsani, maghiar de origine, de la primul regiment românesc ¹⁸. Aceștia au angajat ca traducători în limba germană al documentelor slavo-române pe Aaron, necunoscut altfel (cel puțin pînă acum), care era fără îndoială un

¹⁴ Ioan Bogdan, op. cit., vol. I, București, 1913, p. 418—425.

¹⁵ D. Dan, *Mănăstirea și comuna Putna*, București, 1905, p. 166.

¹⁶ Ioan Bogdan, op. cit., vol. II, p. 209—212.

¹⁷ Arh. St. Buc., fond Consiliul Aulic de Război Bucovina, XIII/60.

¹⁸ Ibidem, XIV/69. În acest act el semnează „Oberlieutenant Auditor von 1° Wallachischen Regiment”. Acest prim regiment românesc nu era constituit în Bucovina, ci era Regimentul I românesc de graniță, înființat pe timpul împărătesei Maria Tereza, în anul 1762, cu sediul în comuna Orlat, lângă Sibiu. Se știe pe de altă parte, că austriecii au transferat, în repetate rînduri, ofițeri și funcționari din Transilvania în Bucovina, dat fiind că se aflau sub una și aceeași administrație.

român cu școală înaltă, dat fiind că cunoștea bine slavona medievală, precum și germana austrieilor.

La 12 februarie 1784, căpitanul Pitzelli și locotenent-auditoriul Harsani prezintă lui Enzenberg un raport care cuprindea rezultatul stăruitoarelor lor investigații arhivale. Acest act începe astfel: „*Prezentare și Listă Ausaweis und Verzeichniss*) a documentelor și scrisorilor de danie, strămutate în Polonia, împreună cu trupul sfântului Ioan cel Nou, în anul de la facerea lumii 7194 și după noul calendar 1685 (n.n. — în acest punct trebuie să subliniem faptul că transformarea cronologiei acestor documente făcută probabil de Aaron, este în multe cazuri greșită cu un an, din cauza aplicării defectuoase a calculului bazat pe 5508—5509, deci și în acest caz a fost echivalat anul 7194 cu 1685, în loc de 1686), îndepărtat din țară în vremile când existau atunci tulburări de războaie între Poarta otomană și Coroana Poloniei, și care toate privesc bunurile și realitățile (*Guter und Realitäten*) dedicate de către cei mai vechi și adeseori încă neatârnați principii ai Moldovei, precum și de către vreo câțiva alți particulari, numitul sfânt și bisericii mitropolitane din Suceava, închinată sfântului Gheorghe, și care documente au fost din nou ridicate parțial, de astădată, în urma inițiativei și deciziei înalțelor foruri ale țării, din Arhiva princiară din Zolkiew, la sfârșitul anului trecut 1783, fiindu-ne predate de către Administrația locală a Țării Bucovina, pentru revizuire și examinare”¹⁹.

Primind această „Prezentare și Listă”, Enzenberg trimite forului imediat superior al său la Liov, feldmareșal-locotenentului von Schröder, un raport, datat 1 martie 1784, în care vorbește de documentele, odoarele și odăjdiile bisericesti depozitate în Polonia de mitropolitul Dosoftei împreună cu moaștele Sfântului Ioan cel Nou²⁰.

Printre actele aduse la București de la Viena există și câteva file detașate dintr-un registru în care erau inserate, în ordinea cronologică și în rezumat, problemele discutate în ședințele de lucru ale Comandamentului General al Galiției. Astfel a fost discutat și raportul Administrației Bucovinei, adică al general-maiorului Enzenberg, și s-a arătat că *Elenchus-ul* documentelor de la Zolkiew a fost întocmit de Manawarda, casierul orașului Liov și că trebuie să fie aduse la Cernăuți și restul documentelor dosofteiene²¹.

Pe baza acestora, Comandantul General al Galiției, feldmareșal-locotenent Wilhelm baron von Schröder, înaintează raportul său către Consiliul Aulic de Război la Viena, cu data de 19 mai 1784, din care cităm aici următorul pasaj privind subiectul nostru de astăzi.

„A. Perceptorul cameral Joseph Johann Beck a făcut o evaluare provizorie a bunurilor, încât Administrația este îndreptățită să recomande efectuarea minuțioasă a traducerii scrierilor (*Schriften*) care au fost cerute și ridicate din arhiva principilor Radziwill din Zolkiew pentru evaluarea bunurilor bisericesti.

B. La primirea raportului însemnat cu litera B. al Administrației districtuale, prin care a ajuns aici traducerea scrierilor menționate mai sus, cu care fusese însărcinat căpitanul de cavalerie Pitzelli, secondat de procurorul militar adjunct Harsani, nu s-a pierdut aici deloc vremea, ci s-a cerut să fie

¹⁹ Ibidem, XIV/69.

²⁰ Ibidem, XV/11.

²¹ Ibidem, XV/25 și 25a.

căzute și acele documente potrivit Elenchus-ului alcătuit de casierul orașului nostru Manowarda, care pe baza înaltului rescript de la 26 martie anul trecut 1783 au fost indicate să fie aduse aici, și numai de aceea au fost reținute la Comandantul General pentru că nu au fost reclamate de Administrația districtului Bucovina, și în felul acesta să fie utilizate efectiv de Administrație și de persoanele comisiei care trebuiau să aibă de-a face cu ele, pentru a putea completa exact și cu grije observațiile privitoare la aceste scrieri. Prin urmare, acestea să nu mai ajungă în alte mâini, decît în celea care trebuie să se folosească de ele.

Continuarea Prezentării (*die Fortsetzung des Ausweisses*) și dezvoltarea analizei acestor documente care au fost aduse ulterior întăresc circumstanța clarificată anterior și anume că toate *donaciones ad pias causas*, așa cum apar din documente, aparțin propriu-zis bisericii din Suceava și lui Ioan cel Nou. . . .”

Apoi, după expunerea problemei bunurilor și proprietăților care trebuie scoase de sub jurisdicția moldovenească — a Moldovei extra-austriece — Schröder continuă astfel: „De altfel, dat fiind că Administrația districtului are de acum în mâinile sale toate scrierile acelea, care au fost ridicate din arhiva din Zolkiew, ar fi necesar să fie obligată, pe temeiul înaltei decizii a Consiliului Aulic de Război de la 5 ale acestei luni, adică mai 1784, să ceară în vederea traducerii acestora, o persoană pricepută de la guvernium, și în cazul că documentele ar putea fi utilizate pentru informații asupra celor 25 de localități care aparținuseră călugărilor și se găsesc în fosta raia turcească”²². În ultimul caz, Administrația austriacă vizează „raiaua” Hotinului, adică hinterlandul care împrejmua și hrănea cetatea turcească a Hotinului de pe Nistrul superior, din Moldova de nord. Compulsînd rapoartele acestea ale Administrației militare a Bucovinei legată de Galiția se poate vedea limpede care a fost soarta documentelor dosofteiene în a doua fază a vagabondării lor.

Din expunerea de motive eșafondată de Pitzelli și de Harsáni, ca și din rapoartele lui Enzenberg și Schröder, rezultă, prin urmare, că la început numai o parte din multe documente scoase din Moldova în anul 1686 au fost readuse la Cernăuți, la aproape o sută de ani mai tirziu, din inițiativa și sub controlul autorităților austriece. La început, au fost selecționate din depozitul de la Zolkiew acele documente care, la prima aruncătură de ochi, au fost considerate că pot să fie folosite cu mai multă eficiență pentru traducerea în faptă a planului noilor stăpîni de a rupe episcopia de Suceava, odinioară mitropolie a Moldovei, de mitropolia din Iași, mutată acolo atunci cînd a fost mutată capitala țării pe malurile Bahluului, ca două categorii, două instituții deosebite, și de a-și justifica în chipul acesta și pe baza documentelor, politica lor de segregare și apoi, în al doilea tempo, de integrare definitivă a românilor din Bucovina în stratul plurinațional al Austriei.

În *Prezentarea și Lista* lui Pitzelli și Harsáni sînt citate și utilizate juridicește un număr de 54 de documente, avînd ca limită de timp anul 1403/6911 ianuarie 7, decît în primii ani ai domniei lui Alexandru cel Bun, și anul 1666/7144 august 3, deci domnia voievodului Iliș Alexandru. Aceste 54 de documente au fost regestate de cei doi funcționari austrieци nu în ordinea lor cronologică, ci după șirul lor din *Elenchus-ul* primit de la Liov, omițîndu-le pe toate acelea care nu se încadrau în acțiunea politico-juridică prevăzută pe seama bisericii românești a Bucovinei.

²² Ibidem, XVI/41

Pentru exemplificarea procedurii aplicat de funcționarii austrieci documentelor dosofteiene, cităm aici regestul nr. 10 din *Prezentare și Listă* (în *Elenchus* avea nr. 22, sub litera G): „Voievodul Petru dăruiește bisericii mitropoliei din Suceava a sfântului Gheorghe satul Durnești pe riul Jijia, împreună cu morile și pivele de acolo. Dat Suceava la 20 august 7038/1529” (recte 1530).

„Observație. Expresia donatorului conține și motivul pentru care a fost făcută donația. Principele îi retrage adică mitropolitului tributul anual al popilor sătești și al preoților din districtul Hotinului sau Chotinului, și trece acest venit pe seama episcopiei de Rădăuți; iar ca să-l indemnizeze pe primul, el a dăruit mitropolitului acest sat. Anume, dat fiind că astăzi această contribuție a preoților către episcopi este suprimată și este destinată fondului școlar sau altor scopuri religioase, iar pe de altă parte acest sat Durnești, fiindcă fusese dat mitropolitului în locul acestor dări, ar fi de asemenea de reclamat titulo hoc, însă deoarece se află în Moldova și a fost totodată dat atuncea mitropolitului ad *Personae Sustentationem*, pot să fie ridicate în acest caz multe obiecții pro et contra”²³.

Administrația Bucovinei a constatat, după cum am văzut, că trebuie să fie aduse la Cernăuți toate documentele dosofteiene, ceea ce s-a și împlinit. De aceea, această primă *Prezentare și Listă* a avut o continuare, după ce toate documentele moldovenești au fost aduse de la Zolkiew și Liov la Cernăuți. La 3 aprilie 1784 aceiași Pitzelli și Harsáni semnează, la Cernăuți, o „Continuare (*Fortsetzung*) a Prezentării și Analizării acelor documente aduse ulterior care privesc donațiile și realitățile bisericii mitropolitane sau mame a sfântului Gheorghe din Suceava, apoi a sfântului Ioan cel Nou, și care au fost trimise prin înaltul Comandament General, prin onorata Administrație locală a țării, la 16 martie 1784, pentru a fi analizate”²⁴.

În această a doua listă zisă *Continuare* sint prezentate un număr de alte 16 documente dosofteiene, după același sistem: regestul urmat de observații și analize, și sint înșiruite tot după numerele *Elenchus-ului*. Aceste 16 documente se eșalonează în timp între anii 1444/6952 aprilie 18, Suceava²⁵, adică fiind emis de Stefan al II-lea, și 1690/7198 august 1, fiind emis de Constantin Cantemir. Regestul acestui ultim document este redactat astfel de Pitzelli și Harsáni: „Principele Constantin Cantemir poruncește mitropolitului Dosoftei la Liov ca sfinția sa să-l depună pe noul egumen pe care-l instalase în mănăstirea Moldovița și să-i numească iarăși pe antecesorul său, căci altfel principele va porunci să fie spânzurat sub poarta mănăstirii egumenul pus de sfinția sa. Iași la 1 august 7198/1689 (n.n. — recte 1690). — Notă: Servește ca dovadă că instalarea superiorilor mănăstirilor și a egumenilor trebuie să fie aprobată de guvernul țării (*Landes Regierung*)”²⁶. Ultimul document, ca și încă vreo câteva altele, după cum se poate constata chiar din spusele celor doi funcționari austrieci, nu făceau parte din stocul documentelor cu care a plecat mitropolitul Dosoftei din Moldova, ci reprezintă corespondența sa ulterioară datei de 1686. În *Continuare* se precizează, în faza ultimă, în legă-

²³ Ibidem, XIV/69, f. 24.

²⁴ Ibidem, XV/44.

²⁵ Ibidem, f. 66, unde anul de la Christos este redat greșit, din neglijență desigur, 1423, căci un alt document, de la același voievod avînd anul de la Facerea lumii tot ca și primul 6952, redă milesimul corect 1443, recte 1444.

²⁶ Ibidem, f. 73.

tură cu a doua serie de documente dosofteiene aduse de la Zolkiew: „Restul din *Elenchus-ul* de la 10 iulie 1783, sosite laolaltă, sînt în majoritate corespondența particulare inutilizabile și de nici un folos în această chestiune”²⁷.

Prin urmare, Administrația Bucovinei austriece și-a întemeiat acțiunea sa politico-juridică pe un număr de $54 + 16 = 70$ de documente dosofteiene, triate anume cu deosebită grijă pentru a susține acțiunea îndreptată împotriva mitropoliei Moldovei de la Iași. Despre toate aceste 70 de documente se afirmă că ele se află înscrise în *Elenchus*, adică în lista documentelor aduse de la Zolkiew.

Ce era și ce cuprindea acest *Elenchus*? În pachetele documentelor bucovinene aduse de la București, nu se găsește o asemenea listă generală a tezaurului documentar dus de Dosoftei în Polonia. Totuși știm din cele ce preced că ea a existat și că de la Liov, unde a fost făcută, ea a trecut la Cernăuți, ca să fie exploatată de funcționarii austrieci menționați.

Întimplarea — și nu putem destul de mult să apăsăm pe această noțiune „întimplătoare”, care le vine de multe ori în ajutor celor ce urmăresc cu asiduitate și tenacitate filoanele documentare ale trecutului — a făcut ca bucovineanul George Popoviciu să găsească acest *Elenchus*, pe care l-a publicat apoi *tale quale* în revista „Candela”, Jurnal bisericesc-literariu, din Cernăuți, în anul 1884 și 1885²⁸. El nu spune însă nici un cuvînt despre locul unde l-a găsit și nici unde se păstrează. Originalul avea titlul următor:

„Innhalt deren sämmtlich im Först-Radziwillischen Archive zu Zulkiew vorgefundenen, die Suczawaer Metropole betreffenden Urkunden”, căruia Popoviciu îi dă alăturat și traducerea în românește: „Sumariul tuturor documentelor aflate în arhivul principilor Radziwill din Zolkiew, ce privesc mitropolia din Suceava”. Acest *Innhalt* este semnat, la Zolkiew — deci el a fost întocmit chiar în primul depozit al documentelor dosofteiene — la 3 ianuarie 1788, de către „Johann Anastasius Manowarda, kays. königl. Lemberger Stadt-Kassierer”. Această listă constă din 3 părți: 1. Documente originale; 2. Fasciculul Litera A; 3. Fasciculul Litera B, și conține respectiv $41 + 131 + 223$ de documente, deci un total de 395 de documente. Editorul bucovinean i-a dat, în revista „Candela”, un nume de factură latinească — *Index Zolkieviensis*, și de atunci el este citat sub acest titlu de către cei care, ocupîndu-se de documentele dosofteiene rătăcite, se referă la actul numit de administrația austriacă *Elenchus*, dar care fusese numit *Innhalt* de către Manowarda.

În amplul studiu bio-bibliografic publicat tot în revista „Candela” din aceiași ani, de către Stefan Dinulescu despre mitropolitul Dosoftei se pune în lumină justa regăsire și valoare *Indexului* — *Elenchus*²⁹. El scrie între altele: „Dacă am avea originalul actelor cuprinse în acest indice, ne-ar fi spre mare folos din multe puncte de vedere, și anume atît pentru istoria politică cît și cea bisericească a românilor și chiar în privința literară. Multe chestiuni nelămurite în privința istoriei politice, bisericești și a literaturii române s-ar lămuri și lumina cu ajutorul acestor acte. Actele în acest indice nu sînt trecute în mod strîns cronologic, adecă după ordinea cronologică, ci ele sînt din cînd în cînd și amestecate. De altminteră indicele e făcut cu multă acurateță, căci

²⁷ Ibidem.

²⁸ „Candela”, III (1884), p. 541–553, 687–700, 747–757; IV (1885), p. 22–23, 92–103.

²⁹ Ștefan Dinulescu, *op. cit.*, p. 75, în notă.

în vreo două locuri e trecut că „actul acesta lipsește”. Se vede că mai înainte fusese actele, iară când s-a făcut indicele, lipseau. De asemenea la unele documente sînt și oarecari notande de o importanță capitală... Români ar face un păcat de moarte, dacă ar mai lăsa acele prețioase documente și acte să putrezească și să le mînce colbul prin bibliotecile străine, Cela ce s-ar interesa a le descoperi, a le decopia și a le da publicității, sau poate chiar îndupleca familia prințiară a Radzivililor, în vinele căreia curge o picătură de sînge român, să dăruiască acele documinte Academiei Române din București, acela ar fi un om cu durere de inimă pentru patria și națiunea sa, acela ar depune cel mai frumos și plăcut sacrificiu pe altariul patriei și al bisericii române și numele i-ar rămînea pururea în memoria românilor pentru această faptă neprețuită”³⁰.

În afară de aceste 395 de documente pe care Manowarda le avea sub ochi atunci cînd a redactat actul său zis *Innhalt*, credem că se poate afirma cu certitudine că mitropolitul Dosoftei n-a scos din Moldova alte documente. Pînă astăzi, cel puțin, n-au mai fost semnalate altele.

Raportînd acum cuprinsul acestui *Index Zolkieviensis* la documentele, integrale sau regestate, care se află în pachetele provenite din fondul Consiliului Aulic de Război de la Viena și care stau astăzi la dispoziția oricărui cercetător în depozitele Arhivelor Statului din București, putem, în urma unei simple confruntări a lor, să ne dăm seama de absoluta lor identitate.

Iată un exemplu concludent: În *Innhalt-Elenchus* întocmit de Manowarda, în prima categorie de documente, zisă „Privilegien”, sub nr. 3, se află acest cuprins: „Joan Miron Barnowsky Movilla Wejwoda confirmiret das Dorf Bojana Wladyka zur Suczwaer Metropolit, ddto. Jassy 7135 den 6 October”. Iar în *Aussweis und Aeerzechnmiss*, întocmit de Pitzelli și Harsáni, tot printre „Privilegien” și indicînd „numărul după piesele din Elenchus”, tot cu nr. 3, se află acest cuprins: „Bestatigungs Brief des Miron Barnofski Woda über vorstehende Poyana Vladiki, ddto Jass den 6ten October 7135/1626”³¹.

A doua afirmație, pe care o formulăm iarăși cu certitudine, este că documentele dosoftiene au fost ridicate din arhiva radziviliană în totalitatea lor și au fost aduse dintii la Liov, în anul 1783, și pe urmă — însă în două rînduri — la Cernăuți. Prin urmare, la Zolkiew, din acest fond moldovenesc n-a mai rămas nimic.

În această situație, se pune de la sine întrebarea: din toate aceste 395 de documente dosoftiene, cîte se găsesc printre materialele vienezo-bucovinene pe care le avem acum la București? În cele ce preced am arătat că un număr de 70 de documente au fost cercetate în mod special, fiind analizate și rezumate, în cele două expuneri ale funcționarilor Administrației districtului Bucovina. Toate acestea se găsesc, fără excepție, înscrise în *Index Zolkieviensis* ca într-un inventar, — ca să folosim terminologia noastră profesională.

Însă, în afară de aceste succinte rezumate, există printre documentele bucovinene aduse de la Viena o altă categorie, anume o serie de documente moldovenești traduse integral în limba germană din slavonă sau română. Acestea se aflau în pachetul XXI adus de la Viena, purtînd numerele de la 91 la 113, multe din aceste numere avînd subdiviziuni, iar astăzi, în urma inventarierii, și-au primit cota proprie, fiind orînduite după criteriul cronologic.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Arh. St. Buc., fond Consiliul Aulic de Război Bucovina, XIX/69, f. 20.

Aceste documente integrale, adică traduse integral, sînt în număr de 41. Fiecare din aceste documente poartă la sfîrșitul textului propriu-zis însemnarea : „Traducere germană după original, autentificată, Cernăuți 26 iulie 1784 (ss). V. Orlandini, auditor (n. n. — procuror militar) — șef al Stabului : (ss) Aaron, traducător (Dolmetscher)”. Acestea reprezintă așadar o operațiune ulterioară, alta decît aceea a lui Pitzelli și Harsáni, și pentru aceasta a fost angajat menționatul cunoscător bun de germană, slavonă și română, cu numele Aaron, amintit mai înainte.

Aceste 41 de documente moldovenești, în traducere germană integrală după original, se întind pe aria a trei secole din istoria țării. Cel mai vechi este emis la 7 ianuarie 6911/1403, la Suceava și prin el — așa cum rezultă din traducerea integrală germană a lui Aaron, contrasemnată de Orlandini — Alexandru cel Bun, domnul Moldovei, împreună cu logofătul Brateiu (Bratyn), dăruiește pentru mintuirea sufletului soției sale și al principilor Bogdan, Lațcu și Petru, al tatălui său principele Roman și al principelui Ștefan, „episcopiei noastre (unserm Bisthum) a țării noastre moldovenești”, „din moșiile noastre strămoșești”, satul Averești, așezat pe riul Suceava, și satul Hreățca (grezkol), așezat nu departe de orașul Suceava cu toate hotarele lor vechi, ca să le fie moșie împreună cu toate veniturile lor, pentru vecie ³².

În acest punct ținem să arătăm că acesta este singurul document, din cele integrale, al cărui text, nu al cărui original, este cunoscut. Textul documentului este cunoscut într-o traducere în limba polonă tot după original. Într-adevăr, Mihail Costăchescu, în fundamentala sa colecție, unde publică versiunea polonă a acestui document, însoțită de traducerea în românește, o încadrează în următoarele note : „Documentul a făcut parte din actele Mitropoliei Moldovei duse de Mitropolitul Dosoftei în Galiția și azi rătăcită. La 1783 uricul se afla în arhiva principilor Radziwill din Zolkiew, unde a fost inventariat de Manowarda, casierul orașului Lemberg. Vezi pentru aceasta Index Zolkieviensis, în Candela (Cernăuți), 3 (1884), p. 550, nr. 13, unde documentul acesta este rezumat în felul următor : „Alexander Wojwed schenket seinem Bisthume zwey Dörfer, Awereszy am Flusse Suczawa und Hreckoje ohnweit der Stadt Suczawa, ddto. Suczawa, 9611 den 7 Janner”. Cp. și Erbiceanu, Ist. Mitr. Mold, p. 23 cu data 6911 ianuarie 3. Documentul așa cum l-am dat mai sus a fost publicat de Fr. X. Wolanski, în Dodatek tygodniowy przy Gazecie Ewowskiej (adaos săptămînal la Gazeta din Lemberg) nr. 39 și 40, din 1854, p. 156 și 160, în transcriere cu litere latine și traducere polonă și cu mențiunea : pecetea pierdută, ceia ce înseamnă că Wolanski a văzut originalul. De aici a fost publicat de I. Bogdan, în Conv. Lit. 35 (1901), p. 356—357” ³³.

Apoi, trecînd peste cazul acesta specific, se constată că cel mai recent document din grupul acesta de 41 este emis la 1 noiembrie 7169/1661 (n. n. — recte 1660), la Iași, prin care Alexandra, văduva decedatului Ban Vasilie, fost mare jîtnicer (*Schitmitscher*), dăruiește morile de pe gîrla Putnei (*gîrla der Putni*), care au fost cumpărate de soțul ei Vasilie jîtnicerul, mitropoliei din Suceava în deplină proprietate, pentru care mitropolia va obține întărirea, iar dacă pe viitor vor apare unele documente, acestea să fie fără putere (*kraft*-

³² Ibidem, XXI/91—1.

³³ Mihail Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I, Iași, 1931, p. 46—49.

lose Documenten). L. s. Acest contract a fost scris de Ion Buhășescul (*Juon Buhescheskul*), pîrcălabul de Hotin ³⁴.

Aceste 41 de documente integrale provin, în afară de cele două menționate mai sus, de la următorii domni ai Moldovei: Stefan al II-lea, Stefan cel Mare, Bogdan (fără an), Petru Rareș, Stefan — 1551, Bogdan — 1570, Iancul (Sasul), Ieremia Movilă, Alexandru Iliăș, Radul care semnează și Radu Mihaj sau Mehne adică Mihnea, Miron Barnovschi, Vasile Lupu, Gheorghe Stefan și Stefan la 1661, adică Ștefăniță Lupu. Toate sînt acte de donație, se referă la diferitele sate, moșii, păduri, prisăci, mori și altele, de pe întreg teritoriul

Moldovei istorice care au intrat așadar în bloc în raza interesului administrației habsburgice din Bucovina.

Aceste 41 de documente traduse integral se împart în două categorii. Unele din ele sînt cuprinse în *Elenchus — Inhalt — Index Zolkieviensis* sub formă de regist, și acestea sînt în număr de 18, iar celelalte, 23, nu sînt cuprinse în nici unul din actele contingente ale investigațiilor și expunerilor lui Pitzelli și Harsáni. Expunerile acestora erau limitate, deoarece erau rezultatul unei selecționări deliberate. Cele 23 de documente nu sînt însă rămase suspendate. Ele se regăsesc în seria lungă, completă a documentelor dosofteiene din *Index Zolkieviensis*. Deci și acestea făcuseră parte din fondul dosofteian. Rezultatul dat de sita noastră este, pînă în acest punct, de: $7 + 70 + 23 = 100$ de documente ajunse sub formă de rezumat sau de traducere integrală germană după original, în depozitele noastre.

La aceste 100 de documente se mai adaugă însă alte 3, tot dosofteiene, care constituie o categorie aparte. Cîteși trele ne-au rămas de asemenea în traducere germană integrală. Două din ele — unul de la Moise Movilă, 17 noiembrie 7142/1633 Iași, privind daniile în hrană și alte bunuri mobile făcute comunității de la mitropolia din Suceava, și celălalt de la Gheorghe Stefan, 20 martie 7166/1657 Iași, fiind o danie a unor vii și a unui „Tschartaquen (ein Fürsthaus)“ deci a unui „cerdac“, mai bine zic conac, lîngă Iași — poartă la sfîrșitul textului propriu-zis însemnarea în germană: „Pentru exactitatea acestei traduceri urmează semnătura mea, în Cernăuți, la 14 februarie 1784. Herzanj locotenent-auditor de la regimentul I românesc (von 1 Wallachischen Regiment) ³⁵. Iar al treilea; emis la 22 august 7169/1660 Iași, de Ștefăniță Lupu, confirmă un schimb de moșii încheiat între Solomon Bîrlădean, marele stolnic, și mitropolitul Sava din Suceava; dar această traducere nu poartă autentificarea lui Harsáni, nici a altcuiva. Cîteșitrele, însă, se încadrează în acțiunea politico-juridică austriacă bazată pe documentația dosofteiană.

Făcînd acuma *summa summarum*, avem prin urmare: $100 + 3$, deci 103 documente moldovenești redescoperite. Dintre acestea, firește, cele mai prețioase sînt acelea care ne-au parvenit nu în original, ci în traducere germană autentificată: 41 de piese dosofteiene traduse integral de Aaron și autentificate de Orlandini, împreună cu alte 3 piese dosofteiene traduse de necunoscuți și autentificate de Harsáni (cu o excepție), ambii aceștia din urmă fiind din procuratura militară a Administrației Bucovinei. Celelalte 7 piese traduse integral, menționate la început, din care unele sînt cunoscute, nu sînt dosofteiene.

³⁴ Arh. St. Buc., fond Consiliul Aulic de Război Bucovina, XXI/94.

³⁵ *Ibidem*, XIV/69 (56).

În stadiul actual al cercetării nu se poate spune nimic sigur în legătură cu chestiunea: dacă originalele documentelor dosofteiene mai există și anume unde ar putea să fie? Despre un singur document dintre acestea se știe cu siguranță că există în original, la 1854, probabil la Liiov, unde l-a avut în mână Wolanski — așa cum s-a văzut mai sus — care a însemnat că pecetea îi era pierdută, la acea dată. Cu privire la rest, răspunsul este adagiul *ignoramus... et forsan ignorabimus*.

Readucem, în acest fel, în circuitul științei noastre istorice 44 de documente moldovenești integrale, necunoscute pînă acuma decît după regestele vechi, cu încă 52 de rezumate ample însoțite de date luate din alte documente, cunoscute în aceeași măsură numai după regestele vechi, toate acestea fiind dosofteiene, plus alte 7 documente integrale, care așteaptă cu toatele să fie studiate mai amplu și să fie, în sfîrșit, date la lumină.